

MONCRAPA(04)

MONOGRAFIES DE LA CÀTEDRA ROSES D'ARQUEOLOGIA
I PATRIMONI ARQUEOLÒGIC

ARCHAEOLOGY OF MOBILITY: CIRCULATION OF GOODS AND PEOPLE IN LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES

ARQUEOLOGIA DE LA MOBILITAT: CIRCULACIÓ DE BÉNS
I PERSONES EN ÈPOCA TARDOANTIGA I MEDIEVAL

MARC BOUZAS, LLUÍS PALAHÍ (EDS.)

**ARCHAEOLOGY OF MOBILITY: CIRCULATION OF GOODS
AND PEOPLE IN LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES.
MATERIAL, TECHNICAL AND CULTURAL EXCHANGES
FOR THE CONSTRUCTION OF A SOCIETY**

ARQUEOLOGIA DE LA MOBILITAT: CIRCULACIÓ DE
BÉNS I PERSONES EN ÈPOCA TARDOANTIGA I MEDIEVAL.
INTERCANVIS MATERIALS, TÈCNICS I CULTURALS
PER CONSTRUIR UNA SOCIETAT

Dades CIP recomanades per la Biblioteca de la UdG

CIP 931 ARC

Archaeology of mobility : circulation of goods and people in late antiquity and the middle ages. Material, technical and cultural exchanges for the construction of a society = Arqueologia de la mobilitat : circulació de béns i persones en època tardoantiga i medieval. Intercanvis materials, tècnics i culturals per construir una societat / Marc Bouzas, Lluís Palahí (eds.). – Girona : Universitat de Girona - Edicions UdG : Documenta Universitaria, [2026]. – 1 recurs en línia (455 pàgines) : il·lustracions, mapes, gràfics. – (Moncrapa ; 04)
Conté: El comercio con Oriente en la fachada atlántica durante la antigüedad tardía / Adolfo Fernández Fernández ... – Textos en català, anglès, francès, italià i castellà, resums en català, anglès i castellà. – Descripció del recurs: 16 juliol 2026
ISBN 978-84-9984-757-3 (Documenta Universitaria). ISBN 978-84-8458-805-4 (Universitat de Girona)
I. Bouzas Sabater, Marc, 1992- , editor literari II. Palahí Grimal, Lluís, editor literari III. Contenidor de (Obra): Fernández Fernández, Adolfo. Comercio con Oriente en la fachada atlántica durante la antigüedad tardía 1. Emigració i immigració – Història – Fins al 1500 2. Comerç – Història – Fins al 1500 4. Llibres electrònics
CIP 931 ARC

Moncrapa - 04

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / Content and figures: els autors / the authors

© Il·lustració de la coberta / Cover illustration: Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© de l'edició: Universitat de Girona - Edicions UdG

© de l'edició: Documenta Universitaria®

Equip editorial i instruccions per als autors i política editorial

/ Editorial team and instructions for authors and editorial policy:

www.documentauniversitaria.media/

Contacte / Contact:

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona

Plaça Ferrater Mora, 1

17071 Girona

Tel. 972 45 82 90

ISBN: 978-84-8458-805-4 (Universitat de Girona)

ISBN: 978-84-9984-757-3 (Documenta Universitaria)

DOI: 10.33115/b/9788499847573

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement

Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UdG
Cambra de Comerç

L'estudi forma part dels Projectes quadriennals de recerca finançats per la Generalitat de Catalunya «Urbanisme, poblament i conflicte en època medieval i moderna. La vila de Roses com a paradigma» i «Gènesi i evolució del poblament litoral al nord-est peninsular en època medieval»

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Girona, 2026

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0).

La llicència completa es pot consultar a: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Universitat
de Girona

Documenta
Universitaria

@DocUniv
documentauniversitaria.com

ÍNDEX

El comercio con Oriente en la fachada atlántica durante la antigüedad tardía El caso del puerto de Vigo	9
Adolfo Fernández Fernández	
Saint-Blaise (<i>Ugium</i>) et sa région Un haut lieu des échanges méditerranéens au sein du <i>territorium</i> de la cité d'Arles	23
Marie Valenciano-Dumas	
Roses en el marc de les rutes comercials en època tardoantiga	37
Marc Bouzas i Lluís Palahi	
Échanges commerciaux et mobilités dans le sud-ouest de la France durant l'Antiquité tardive Études de cas	53
Vanessa Elizagoyen, Christian Scullier, Vincent Geneviève, David Guitton, Jérôme Hernandez, Stéphanie Raux, Laure Simon	
Influencia de las rutas marítimas en la transformación de las ciudades portuarias andalusíes Los casos de Almería, Cartagena y Denia	73
Raquel Bujalance Silva	
Vaixells i tripulacions com a transmissors de la tecnologia naval i el saber nàutic entre l'Atlàntic i la Mediterrània als segles XIV i XV Una visió des de l'arqueologia, la iconografia i la documentació escrita	91
Marcel Pujol i Hamelink	
African Red Slip Ware <i>Atlante</i> XA1a Lamps with impressions of the solidus celebrating Theodosius II's <i>Vota Vicennalia</i> (422 AD) Sardinian and Mediterranean evidence of a unique Artifact	109
Marco Muresu	
Àmfores mediterrànies i ocupació a les comunitats cristianes prepirinenques de Cova Colomera i els Altimiris	123
Walter Alegria Tejedor, Leandro Fantuzzi	
Materials arqueològics d'importació en les coves de Catalunya durant l'Antiguitat Tardana (s. IV-VI dC)	137
Ramon Coll Monteagudo, Magí Miret-Mestre	
La céramique kaolinique en Roussillon, un indicateur d'échanges commerciaux durant le haut Moyen Âge ?	155
Manon Géraud, Jérôme Kotarba	
Influencia y asimilación de técnicas foráneas en la cerámica pleno y bajomedieval de la ciudad de Guadalajara	169
Israel Jacobo Alcón García	

Visible and invisible traces of trade: an analysis of socio-economic dynamics in the late Middle Ages at Cencelle (Tarquinia, VT)	185
Flora Miele	
<i>Las pareis dels moros appellades alls palaus</i> Del vilar al mas arran d'un camí ramader al Montseny entre els segles IX-XII	203
Jaume Oliver-Bruy	
Conexiones entre aldeas Análisis y cálculos de movilidad en el entorno de <i>Eio</i> (Hellín, Albacete) entre los siglos VI y VIII	215
Torres Cortés, Marta	
Pensar la mobilitat més enllà de l'arqueologia Models, camins i simulacions digitals a la Serra de la Demanda	229
Sonia Medina Gordo i César González-Pérez	
El monestir de Santa Maria d'Amer i una ruta de transhumància (segles IX-XV)	241
Elvis Mallorquí	
Viatgers del so. L'expansió a Europa de l'arquet musical des de les Rutes de la Seda	261
Laura de Castellet	
De la costa mediterrània a la serralada pirinenca Àrees d'abastiment, mobilitat i circulació de béns, idees i persones en la gènesi del monacat occidental (el cas dels Altimiris)	273
Marta Sancho i Planas	
Bâtir les palais publics Circulations politiques et architecturales entre Provence et Italie (XII ^e -XIII ^e siècles)	287
Simone Balossino	
<i>Marmora tarraconenses</i> . Reciclatge i exportació de marbres i pedra de la vella Tàrraco entre l'antiquitat tardana i l'edat mitjana	307
Joan J. Menchon Bes	
L'Hospital de Sant Joan de Martorell (segle XIII) Un centre assistencial en un node viari	321
Alfred Mauri Martí, Esther Travé Allepuz, Isidre Ot Padilla	
Cristians sirians a la Mediterrània occidental postimperial (segles V-VIII) L'evidència de les fonts literàries i arqueològiques	335
Raúl Villegas Marín, Jordina Sales-Carbonell	
Mobilitat i permanència al jaciment de l'Esquerda Una lectura arqueològica de llarga durada	345
Imma Ollich i Castanyer, Esther Travé Allepuz, Albert Pratdesaba i Sala, Montserrat de Rocafiguera i Espona, Maria Ocaña i Subirana	

Los enterrados en el anfiteatro de Albenga (SV-Italia) Nuevas interpretaciones para una reconstrucción social de una capital local en la Antigüedad Tardía	361
Stefano Roascio, Elena Dellù, Giuseppina Spadea, Alessandro Bona	
Los que vinieron del norte. La materialidad catalana en la construcción de la sociedad del reino de Valencia en el siglo xiv El ejemplo de la Pobla de Ifach (Calp, Alicante)	375
José Luis Menéndez Fueyo, Joaquín Pina Mira	
Trasferimenti di uomini - trasferimenti di tecniche. Interazioni e scambi tra Oriente ed Occidente nel corso del medioevo Il caso del <i>Tempietto Longobardo</i> di Cividale del Friuli (Italia, UD)	393
Stefano Roascio, Aurora Cagnana, Alessandro Zucchiatti	
Le migrazioni degli Slavi nel Nord Est italiano durante l'Alto Medioevo (vi-x sec.) e la formazione della Carantania Evidenze archeologiche e fonti scritte	413
Ettore Bianchi, Aurora Cagnana	
Abstracts (català)	423
Abstracts (español)	435
Abstracts (english)	447

CRISTIANS SIRIANS A LA MEDITERRÀNIA OCCIDENTAL POSTIMPERIAL (SEGLES V-VIII)

L'EVIDÈNCIA DE LES FONTS LITERÀRIES I ARQUEOLÒGIQUES

Raúl Villegas Marín, Jordina Sales-Carbonell¹

LA «DIÀSPORA SIRIANA» A L'OCCIDENT POSTIMPERIAL

«Prenguem com a exemple, sense esmentar altres categories d'homes, la massa de comerciants, tots sirians, que han envaït la majoria de les ciutats: la seva vida no és més que una maquinació d'estafes farcides de mentides, fins al punt que consideren totalment inútil el fet de parlar si no en poden treure cap benefici.» (Salvià de Marsella, *El govern de Déu* 4, 69)

Aquest passatge de *El govern de Déu*, obra del prevere marsellès Salvià escrita vers 439 (Pietri i Heijmans, 2013, p. 1692-1697), és només un dels nombrosos testimonis literaris que ens han arribat sobre la presència de comerciants sirians a les principals ciutats de l'Occident mediterrani en època tardoantiga. La interpretació exacta de l'ús de l'etnònim *Syrus* en aquestes fonts no deixa de plantejar dificultats, perquè sovint s'aplicava, per extensió, a qualsevol mercader d'origen oriental o, fins i tot, a qualsevol comerciant de productes refinats d'importació (Traina, 2022, p. 250-251). Però els dubtes s'esvaeixen quan les mateixes fonts concreten, per exemple, que es tracta d'individus de llengua siríaca, els quals sovint constituïen comunitats diferenciades en el si de les ciutats a on residien: així, quan Gregori de Tours ens explica l'entrada del rei franc Guntram a Orleans el juliol del 585, ens diu que fou rebut amb llaors pels membres de les tres comunitats de la ciutat, sirians, llatins i jueus, cadascú en la seva llengua (Gregori de Tours, *Històries* 8, 1; vegeu també Goffart, 1982). En aquest mateix sentit, els canons del concili de Narbona del 589, promogut pel rei visigot Recared, diferencien entre les següents comunitats ètniques a l'hora de referir-se als habitants de les ciutats de la província visigoda de Gàl·lia: gots, romans, sirians, grecs i jueus (Concili de Narbona [589], canons 4 i 14).

¹ Institut de Recerques en Cultures Medievales –IRCVM– de la Universitat de Barcelona

La capacitat d'influència econòmica i social que assoliren els membres prominents d'aquestes comunitats de comerciants sirians ve demostrada pel fet que alguns d'ells aconseguiren fer-se ordenar bisbes de les seves ciutats de residència, no sense l'oposició del clergat «indígena» llatí. Aquest fou el cas, per exemple, d'Eusebi, de qui un cop més ens parla Gregori de Tours. Eusebi era un ric comerciant siria que, gràcies a la seva generositat, aconseguí, l'any 591, fer-se escollir bisbe de París i a més, després de la seva ordenació, es dedicà a promocionar en la jerarquia eclesiàstica parisenc a als seus compatriotes sirians, marginant-ne els clergues promocionats pel seu predecessor (Gregori de Tours, *Històries* 10, 26). Un cas semblant a aquest podria ser el de Fidel, comerciant d'origen oriental que arribà a ser bisbe de Mèrida a mitjan segle VI (*Vida dels sants pares de Mèrida* 4, 3).

D'altra banda, l'arqueologia demostra la pervivència d'un important flux comercial entre Síria i els ports de la Mediterrània occidental al llarg d'aquest període (Reynolds, 1995). Però els vaixells que feien aquestes rutes no només transportaven mercaders amb els seus productes, sinó també viatgers impulsats per la fe cristiana. Els ports d'Antioquia, de fet, eren el punt d'arribada de pelegrins occidentals amb destí final a Terra Santa, però també desitjosos de visitar els cèlebres monjos del desert siria o de venerar les tombes dels més famosos màrtirs sirians. Sabem, per exemple, que a finals del segle IV la pelegrina hispana Egèria va visitar els monjos d'Edessa i Carras (Egèria, *Itinerari*, 17-20); del cèlebre Simeó l'Estilita «el Vell» (mort vers 459), el seu biògraf Teodoret de Cir ens diu que, quan encara vivia sobre la seva columna, era visitat per devots vinguts de tots els racons de l'extrem Occident: hispans, bretons i gals, a més d'italics (Teodoret de Cir, *Història religiosa*, 26, 11). La primera versió de la *Vida de santa Genoveva de París*, escrita vers 520, també ens parla d'uns comerciants que, fent la ruta entre Gàl·lia i Síria, visitaren el sant estilita (*Vida de Genoveva*, MGH, *SS rer. Merov.* 3, p. 226). Pel que fa als visitants occidentals de les tombes de màrtirs sirians, podem citar l'exemple de l'anònim peregrí originari de Piacenza que, vers 570, després de visitar Terra Santa, feu un *tour* pels santuaris martirials de Síria i Mesopotàmia, visitant, entre altres, el santuari de sant Bàbiles a Antioquia (*Itinerari dit d'«Antoní de Piacenza»*, 46-47), lloc on, per cert, a mitjan segle IV es documentaren les primeres protestes paganes contra la pràctica de la inhumació *intra* basílica, que aleshores es començava a posar de moda entre els cristians (Flavi Claudi Julià, *Contra els Galileus*, 339). Podem suposar que, un cop tornats a les seves regions d'origen, aquests pelegrins hi donaren a conèixer les singularitats del cristianisme siria.

Les raons que impulsaren a molts cristians sirians a fer la ruta inversa i a marxar vers Occident durant aquest període serien de natura diferent. A partir dels anys trenta del segle V, les grans controvèrsies cristològiques que agitaren Orient donaren lloc al naixement d'esglésies cristianes dissidents, com la nestoriana o la miafisita, sovint perseguides pels emperadors de Constantinoble, cosa que pogué impulsar als seus membres més compromesos, monjos i eclesiàstics, a buscar refugi a Occident, a on passarien més desapercebuts: així, tenim testimonis de monjos sirians de tendència nestoriana «amagats» al monestir Boecià de Roma, fins que foren descoberts per Donus, papa entre el 676 i el 678, i dispersats per altres monestirs de la ciutat (*Liber Pontificalis*, 80). També tenim documentada la presència d'un bisbe acèfal (o sigui, miafisita) d'origen siria, Gregori, a la Sevilla de temps de sant Isidor (Concili de Sevilla II [619], cànon 12; vegeu també Martínez, 2019).

El desplaçament, individual o col·lectiu, de cristians sirians a Occident (part de l'anomenada «diàspora oriental a Occident»: Vallejo Girvés, 2012, p. 412) podria

respondre també a altres causes, com les destructives campanyes militars dels perses sassànides sobre Síria, Terra Santa i Egipte entre 602 i 618; o la poc posterior conquesta islàmica, amb la caiguda de la futura capital del califat, Damasc, el 634, tot i que cal dir que els primers califes foren més tolerants envers les diferents esglésies cristianes que no pas els emperadors bizantins amb les tendències cristianes considerades «herètiques». Tots aquests emigrants emprarien rutes marítimes ben establertes i buscarien refugi a ciutats a on ja existia una comunitat siriana consolidada. Entre mitjans del segle VII i mitjà segle VIII, grups de monjos sirians ortodoxos s'establiren als monestirs romans de Sant Sabes a l'Aventí, Sant Andreu *in Clivo Scauri* i Santa Àgueda *de Subura* (Sansterre, 1988, p. 704-705).

Però no hem de descartar tampoc que aquests desplaçaments de cristians sirians vers Occident fossin deguts a l'ideal de desarrelament, d'abandonament voluntari de família i pàtria, tant present en l'ascetisme cristià antic. De fet, molt abans dels esdeveniments convulsos del primer terç del segle VII ja tenim documentada la presència d'ascetes sirians expatriats a Occident. Gregori el Gran ens parla d'un eremita siríà anomenat Isaac establert a Spoleto en temps del domini ostrogot d'Itàlia (494-554), el qual acabà formant una comunitat monàstica sota el seu lideratge (Gregori el Gran, *Diàlegs* 3, 14).

EL LLEGAT SIRIÀ A LA CRISTIANDAT TARDOANTIGA OCCIDENTAL

Fossin membres de colònies de comerciants establertes des d'antuvi, o nouvinguts fugits de les convulsions que afectaren l'Orient mediterrani en aquesta època, aquests cristians sirians deixaren la seva empremta en el cristianisme occidental tardoantic, fenomen aquest molt poc estudiat. Pel que fa a la literatura cristiana siriana que circulà per l'Occident llatí en aquesta època, Gennadi, monjo establert a Marsella, ens dona un testimoni valuósíssim. A la seva continuació del *De viris illustribus* de Jeroni d'Estridó, redactada vers l'any 470, Gennadi hi inclou nombroses notícies sobre autors sirians, alguns dels quals escrigueren en grec, però d'altres només en siríac, llengua que Gennadi sembla conèixer bé, potser perquè ell mateix era d'origen siríà (sobre Gennadi, vegeu Pietri i Heijmans, 2013, p. 867-869). Entre els autors en siríac coneguts per Gennadi trobem a Jacob de Nísibis (capítol 1; sobre aquest personatge, el primer bisbe de Nísibis conegut, vegeu Amar, 2011); Isaac, prevere d'Antioquia autor de tractats polèmics contra els nestorians i els miafisites (capítol 67; sobre aquest autor i els escrits que li poden ser atribuïts, vegeu Abdalla, 2010, p. 22-23; Mathews, 2011); o Samuel, prevere d'Edessa contemporani de Gennadi, autor també de tractats contra les esmentades heretgies que no han arribat fins a nosaltres (capítol 83; Abdalla, 2010, p. 21).

Ja hem mostrat anteriorment com el prestigi dels monjos sirians, molts dels quals esdevingueren cèlebres pel seu alt grau d'exigència ascètica, atragué l'atenció de pelegrins vinguts de l'altre extrem de la Mediterrània —no debades, Peter Brown definí Síria com el país de les grans «superestrelles» del monacat tardoantic (Brown, 1971, p. 109). Aquest fou el cas de Simeó l'Estilita «el Vell», de qui ja hem dit que fou visitat per molts occidentals que, un cop tornats a casa seva, bé haurien pogut contribuir a popularitzar la seva figura com a model de rigor ascètic i

com a «holy man», agent del poder diví en la lluita contra les forces demoníques. Sabem que al segle VI ja circulava a la Gàl·lia una versió llatina de la *Vida de Simeó*, la qual fou coneguda per Gregori de Tours —en una de les seves obres, Gregori recull un miracle *post mortem* atribuït al sant, la mort d'una dona que, disfressada d'home, hauria gosat entrar a la gran basílica construïda entorn la columna de Simeó, el complex ara anomenat Qal'at Sim'an, al nord-oest d'Alep (Gregori de Tours, *Liber in gloria confessorum*, 26).

D'altra banda, del poder apotropaic atribuït a Occident a les representacions de Simeó sobre la seva columna ens parla Teodoret de Cir, qui assenyala que a la ciutat de Roma es podien veure, a la porta de molts comerços i tallers, petites imatges de Simeó, a les que s'atribuïa un poder protector (Teodoret de Cir, *Història religiosa*, 26, 11). Potser tenia aquesta funció apotropaica l'escultura en pedra calcària trobada a un monument funerari de tipologia siríaca del segle VII (l'anomenat «Hipogeu de l'Abat Mellébaudes», també conegut com *Hypogée des Dunes*) descobert l'any 1878 a prop de Poitiers; d'aquesta escultura només es conserva un fragment que representa el tors d'un home que sosté una creu sobre el seu pit, a sobre de la qual hi ha una banda amb la inscripció HIC SCS SYMION, cosa que permetria identificar-la amb la figura de Simeó l'Estilita «el Vell» (Nasrallah, 1974, p. 180-183) (fig. 1).

De fet, l'ascetisme extrem de Simeó trobà un curiós èmul a la Gàl·lia en la figura de Wulfilaic, un monjo d'origen llombard de qui Gregori de Tours ens diu que practicà l'estilitisme sobre una columna erigida en un santuari de Diana situat als voltants de Trèveris, santuari que en aquella època —la segona meitat del segle VI— encara era freqüentat pels pagesos de la zona. Les gestes ascètiques de Wulfilaic —qui romania a la intempèrie i descalç fins i tot durant els rigorosos hiverns dels boscos de les Ardenes, veient com se li formaven estalactites a la barba i li queien les ungles dels peus, i a més s'havia imposat una estricta dieta a base de pa, aigua i una mica de llegum—, aquestes pràctiques —dèiem— despertaren l'admiració dels camperols de la zona, cosa que el sant aprofità per evangelitzar-los i per convèncer-los perquè l'ajudessin a destruir l'estàtua de Diana que presidia el santuari pagà a on s'havia establert. Finalment, l'autoritat carismàtica que Wulfilaic es guanyà entre els camperols de la rodalia de Trèveris despertà el neguit del bisbe local, qui, amb l'ajuda d'alguns dels seus col·legues, aconseguí convèncer-lo de baixar de la columna i d'acceptar viure en un cenobi en companyia d'altres monjos. El bisbe al·legà, ens diu Gregori de Tours, que una persona innoble com ho era Wulfilaic no podia gosar comparar-se amb el gran Simeó l'Estilita d'Antioquia i que, a més, l'estilitisme dels monjos sirians no esqueia al clima de la regió de les Ardenes (Gregori de Tours, *Històries* 8, 15). Si bé el fracàs de Wulfilaic palesa la dificultat d'importar el model de «holy man» sirí a una regió amb un poder episcopal tan consolidat com la Gàl·lia franca, el seu cas confirma també la popularitat de què gaudiren a Occident els monjos de Síria, llunyana terra dels prodigis ascètics (sobre Wulfilaic, vegeu Alciati, 2015; Rotman, 2019). I podem preguntar-nos aleshores quants altres «Wulfilaics» haurien pogut seguir a Occident l'exemple dels ascetes sirians, sense deixar però rastre a les fonts escrites.

Un altre aspecte a destacar és el paper que tingueren els expatriats sirians, laics o eclesiàstics, en la promoció a Occident del culte als màrtirs sirians més populars, entre els quals destaquen Bàbiles d'Antioquia i Sergi de Russafa. Així, un altre cop

Figura 1: Fragment d'escultura representant, possiblement, Simeó l'Estilita «el Vell», *Hypogée des Dunes*, Poitiers (procedència: Joseph Nasrallah, «Survie de Saint Siméon Stylite l'Alépin dans les Gaules», *Syria* 51 (1974), p. 171-197, Pl. V, 2).

Gregori de Tours ens parla d'un ric comerciant sirian establert a Bordeus, anomenat Eufroni, que posseïa relíquies de sant Sergi i que decidí convertir casa seva en una església consagrada a aquest sant sirian, a on diposità unes relíquies del màrtir que havia pogut adquirir a Orient. El culte a aquest sant militar sirian fou molt popular, a Orient com a Occident, per la suposada capacitat de les seves relíquies de concedir la victòria militar als seus possessors: Gregori ens explica que el rei franc Gundovald volgué apropiar-se de les que Eufroni havia dipositat a la seva església privada de Bordeus (Gregori de Tours, *Històries* 7, 31). En qualsevol cas, sembla que Sergi fou especialment popular entre les comunitats d'expatriats orientals: un altre exemple ens l'ofereix una inscripció, avui perduda, trobada a Sevilla i que dataria del segle VI, a on es representaven dos homes armats, amb estels sobre el seu cap i una inscripció, en grec, que els identificava com els sants Sergi i Bacus de Russafa (Martínez, 2019, p. 134). Tenim altes testimonis de la deposició de relíquies i la dedicació d'esglésies a sant Sergi de Russafa: a Tours, pel bisbe Gregori (Gregori de Tours, *Històries* 10, 31); i a Ravenna, pel bisbe Agnellus (557-570; Agnellus de Ravenna, *Liber Pontificalis Ecclesiae Ravennatis*, 86). D'altra banda, per un diploma del rei franc Childebert III (649-711), coneixem l'existència d'un monestir a Angers dedicat a sant Sergi (*MGH DD Mer.*, p. 145).

L'ARQUEOLOGIA DEL MONACAT SIRIÀ A HISPANIA

Tot i les valuoses notícies literàries i epigràfiques de què disposem, la veritat és que l'estudi dels rastres materials d'aquesta cristiandat siriana a Occident roman en un estat de foscor gairebé absolut, possiblement més per una qüestió d'identificació i tipificació que no pas per una manca real de dades. Aquest problema arqueològic és recurrent a l'hora de localitzar monestirs hispans anteriors al segle IX (Sales, 2020, p. 2340; Sales, Sancho, 2023, p. 11-36; Sales, Sancho, 2024, p. 1-5). Per aquest motiu, arribat el moment, discernir si tals o les quals restes de possibles monestirs corresponen a una comunitat autòctona o bé a una d'origen oriental, i més específicament sirian, pot semblar una absoluta quimera. Per fortuna, però, l'estudi de la materialitat a la llum dels textos sempre acaba suggerint camins per explorar.

Si ens centrem en Hispania, d'entrada, una mostra de mobiliari d'indiscutible caràcter cristià-oriental la constitueixen una sèrie de bronzes litúrgics, entre els quals destaca la poc més de mitja dotzena d'encensers localitzats principalment en territori de reconquesta bizantina. Tot i que habitualment la seva presència a la Península Ibèrica s'ha atribuït directament al comerç (Palol, 1999, p. 309-311), s'obvia que podrien estar relacionats amb l'arribada d'una cristiandat oriental que, com és natural, migraria amb el seu mobiliari litúrgic. El fet és que l'ús de l'encens en la litúrgia cristiana és un costum importat d'Orient que no es va popularitzar a Hispania fins a una època més tardana. L'església visigoda s'hi mostrà reticent, perquè considerava que encensar era una més de les extravagàncies pròpies dels ostentosos cristians orientals (Concili de Sevilla II [619], c. 12; Brauli de Saragossa, *Renotatio*, 17). En suma, no es pot atribuir l'arribada a Hispania d'aquests encensers a una demanda de l'església local i, en conseqüència, per a aquests encensers de cronologies preislàmiques només queda la possibilitat que formessin part del mobiliari litúrgic amb el qual van arribar eclesiàstics i monjos d'Orient durant els

Figura 2: Encensers orientals dels segles VI-VIII trobats a la península Ibèrica, elements exògens de la litúrgia local. El 'b' és el trobat al Bovalar (procedència: Sales, Sancho, de Castellet, 2017, p. 109).

dos segles previs a la conquesta musulmana de la península Ibèrica (Sales, Sancho i De Castellet, 2017, p. 107-113) (fig. 2).

Per altra banda, més enllà de la presència ocasional d'aquest mobiliari litúrgic, en principi no s'han localitzat altres restes arqueològiques explícites o segures de l'assentament d'aquesta cristiandat «importada»; és a dir, els rastres arquitectònics de les «cases» o cenobis específicament sirians de què ens parlen les fonts semblaria que no han aflorat encara. Ara bé, per avançar en aquesta qüestió, i sabent la consideració negativa cap a l'encens per part de l'Església visigoda, es podria escrutar la relació dels esmentats encensers amb els seus contextos arqueològics (quan aquests contextos existeixen). Per exemple, es pot analitzar el cas de l'encenser d'origen (segons una classificació estilística) oriental (Palol, 1999, p. 311) localitzat a les excavacions del conegudíssim «poblat amb basílica» del Bovalar (Serós, Segrià), un jaciment sovint descrit com a poblat civil i que, per altres motius aliens a l'encens, nosaltres ja fa temps hem argumentat que hauria de ser més aviat tipificat com a monestir (Sales, 2014, p. 423-464).

Perquè, d'entrada, i segons el que s'acaba de comentar en relació amb el rebuig inicial de l'encens a Occident, la presència d'aquest encenser en el qual seria un probable monestir obliga a preguntar-nos sobre l'origen dels monjos d'aquest cenobi. I, efectivament, quan es fa una anàlisi de la planta arquitectònica del Bovalar s'observen dos indicis significatius que podrien delatar una possible factura siriana en el projecte constructiu (Sales, en premsa; Sales, en curs). En primer lloc, cal esmentar que la basílica del Bovalar consta de tres naus i d'una capçalera rectangular tripartida amb absis també quadrangular, un esquema poc —o gens— habitual a Occident, però que, per contra, i de manera significativa, resulta molt freqüent en les basíliques dels monestirs sirians pertanyents al que s'ha vingut a denominar les «Ciutats Mortes», un espectacular conjunt amb més de 700 jaciments entre els quals trobem també l'abans esmentat monestir de Sant Simeó l'Estilita.

En segon lloc, cal considerar que la disposició dels habitacles i de la zona productiva del Bovalar s'estructura al voltant de dos patis contigus, composició en planta que, encara que no exclusiva de Síria, és molt pròpia també d'alguns monestirs

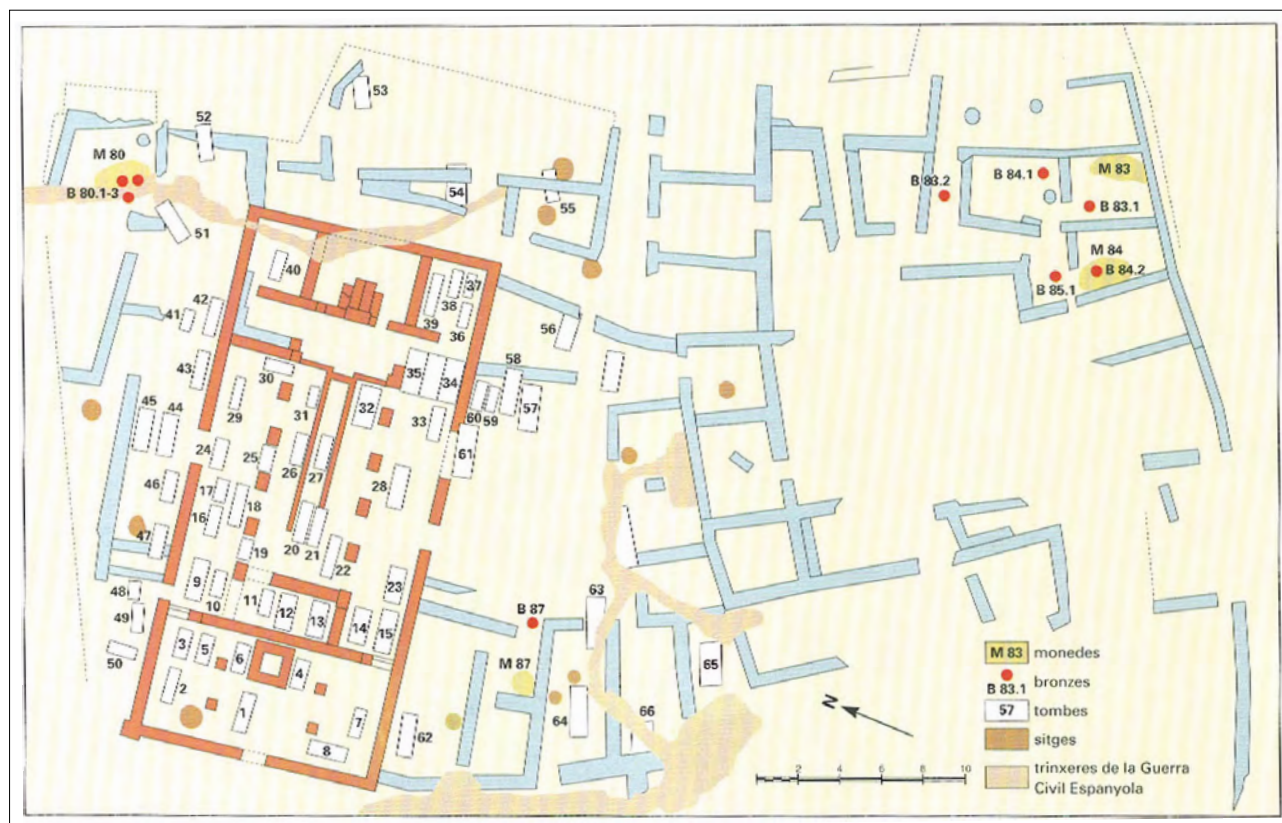

Figura 3: Planta del jaciment arqueològic del Bovalar (Seròs, Segrià), un probable monestir de possible origen oriental (procedència: Palol, 1999, 145).

orientals preislàmics i que a Occident es troba també a la basílica d'Es Cap des Port de Fornells, a Menorca, que no casualment els seus excavadors cataloguen com a conjunt de possible origen oriental (Gurt, 2007, p. 203-208). En definitiva, els bronzes litúrgics, l'ús de l'encens, i un model arquitectònic propi d'esglésies i monestirs sirians, fan del Bovalar un jaciment candidat a ser considerat com a possible monestir d'origen siria (fig. 3).

CLOENDA

En conclusió, durant el Baix Imperi, però especialment durant l'etapa dels «regnes germànics», el cristianisme occidental no només va rebre influències i tingué contactes amb Orient, sinó que va viure directament la «presència física» d'Orient en el seu si, fet al qual potser no s'ha prestat l'atenció que mereix i que ha derivat en un gran desconeixement arqueològic fruit de la no-recerca del fenomen en la seva materialitat. Les fonts literàries ens forneixen abundants notícies sobre la presència de colònies sirianes a moltes ciutats occidentals, alguns dels membres de les quals aconseguiren una capacitat d'influència econòmica i social que els obrí les portes de l'episcopat de les seves ciutats —i cal no oblidar que els bisbes d'aquesta època exerciren de facto el lideratge polític de les comunitats urbanes. Les fonts escrites també ens informen del prestigi dels monjos sirians expatriats a Occident, individualment o en grup, abans i després de les grans convulsions de principis del segle VII. Des d'aquestes posicions de prestigi, aquests sirians desplaçats a Itàlia, la Gàl·lia i Hispània exerciren una important influència sobre el cristianisme occidental, amb la difusió de cultes als sants sirians o de formes monàstiques (tant

litúrgiques com arquitectòniques) pròpies i característiques d'aquesta regió. En un futur, l'arqueologia hauria de poder ser capaç de contribuir d'una forma més proactiva a l'estudi d'aquesta influència i, sobretot, d'aquesta presència monàstica tant singular com mal tipificada.

BIBLIOGRAFIA

- Abdalla, M. (2010). Syriac Writers and Their Works from the 1st through the 5th Century of Christianity. *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 2, 9-27.
- Alciati, R. (2015). *Nec tu ignobilis Symeoni Antiochino poteris comparare*. Vulfilaico, stilita longobardo, *Reti Medievali*, 16, 127-145.
- Amar, J. P. (2011). Ya'qub of Nisibis. Dins G. A. Kiraz (ed.), *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*. Versió electrònica: <https://gedsh.bethmardutho.org/Yaqub-of-Nisibis>
- Brown, P. (1971). The Rise and Function of the Holy Man in Late Antiquity. *The Journal of Roman Studies*, 61, 80-101.
- Goffart, W. (1982). Foreigners in the *Histories* of Gregory of Tours. *Florilegium*, 4, 80-99.
- Gurt Esparraguera, J. M. (2007). Complejos eclesiásticos no episcopales. Función y gestión. Dins J. López, A. M. Martínez i J. Morín (eds.), *Monasteria et territoria. Élités, edilicia i territorio en el Mediterráneo medieval (siglos V-XI)*. *Actas del III Encuentro Internacional e Interdisciplinar sobre la Alta Edad Media en la Península Ibérica* (p. 203-214), Bar International Series.
- Martínez, C. (2019). La querella monofisita en la *Hispalis* del siglo VII. Dins J. Córdoba i P. González (coords.), *Pensando Andalucía. Una visión transdisciplinar* (p. 125-138). Servicio de Publicaciones de la Diputación de Cádiz.
- Mathews, E. G. (2011). Ishaq of Antioch. Dins G. A. Kiraz (ed.), *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*. Gorgias Press. Versió electrònica: <https://gedsh.bethmardutho.org/Ishaq-of-Antioch>
- Nasrallah, J. (1974). Survie de Saint Siméon Stylite l'Alépin dans les Gaules, *Syria*, 51, 171-197.
- Palol i Salellas, P. (1999). Poblats del Bovalar. Bronzes litúrgics. Dins P. De Palol (dir.), *Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X* (p. 145-146 i 309-311). Fundació Enciclopèdia Catalana.
- Pietri, L. i Heijmans, M. (dirs.). (2013). *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire, 4. Prosopographie de la Gaule chrétienne (314-614)*, Association des amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance.
- Reynolds, P. (1995). *Trade in the Western Mediterranean, AD 400-700: The Ceramic Evidence*. Tempus Reparatum (BAR International Series, 604).
- Rotman, T. (2019). Imitation and Rejection of Eastern Practices in Merovingian Gaul: Gregory of Tours and Vulfilaic the Stylite of Trier. Dins S. Esders, Y. Hen, P. Lucas i T. Rotman (eds.), *The Merovingian Kingdoms and The Mediterranean World. Revisiting the Sources* (p. 113-123). Bloomsbury Academic.

- Sales Carbonell, J. (2014). El Bovalar (Serós, Lleida). ¿Un monasterio productor de pergamino en la *Hispania visigoda*?. *Rivista di Archeologia Cristiana*, 90, 423-464.
- Sales Carbonell, J. (2020). Christian Archaeology in Spain. Dins C. Smith (dir.), *Encyclopedia of Global Archaeology* (p. 2336-41), Springer-Verlag GmbH & Flinders University of South Australia.
- Sales Carbonell, J. i Sancho Planas, M. (2023). Espais i estructures en els establiments monàstics de l'antiguitat tardana i la primerenca edat mitjana: reptes d'identificació i tipificació. *Rodis. Journal of Medieval and Postmedieval Archaeology*, 6, 11-36.
- Sales Carbonell, J. i Sancho Planas, M. (2024). Tribuna: El escurridizo, pero no invisible, rastro arqueológico del primer monacato hispano (a propósito del II Seminario Internacional Paisajes Arqueológicos del Monacato Primitivo en Occidente (s. IV-VII), Barcelona 2022). *SVMMMA, Revista de Cultures Medievales*, 24, 1-5.
- Sales Carbonell, J., Sancho Planas, M. i de Castellet, L. (2017). *Incensum in monasterium* in Preandalusian Hispania (centuries 5th-8th). *Hortus Artium Medievalium*, 23/1 [= 23rd IRCLAMA Colloquium: *Living and Dying in the Cloister. Monastic life from the 5th to the 11th C.* (Zadar, June 2016)], 107-113.
- Sales Carbonell (en premsa). Syrian and other Eastern monks in Late Antique Hispania. Archaeological data, Dins *Power, Conversion and Religious Leadership*, Oxford.
- Sales Carbonell, J. (en curs). Posibles trazas de arquitectura monástica siria en la *Tarraconensis* oriental. Dins *Arquitectura religiosa hispana (ss. IV-X). Perspectivas teórico-metodológicas y estado de la investigación*, Universidad de Granada i Universidad de Santiago de Compostela.
- Sansterre, J.-M. (1988). Le monachisme byzantin à Rome. Dins *Bisanzio, Roma e l'Italia nell'alto medioevo* (p. 701-746). CISAM (Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 34).
- Traina, G. (2022). Orientals in Late Antique Italy: Some Observations. *Electrum*, 29, 249-259.
- Vallejo Girvés, M. (2012). *Hispania y Bizancio. Una relación desconocida*. Akal.

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

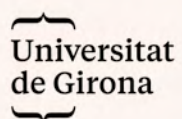

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement

Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UdG
Cambra de Comerç

Documenta
Universitaria